

המפות שהחזיק תיאודוסיוס – על מפות הצליינים של ארץ-ישראל וירושלים במאה השישית לספירה

יורם צפריר

החיבור הלאטיני על 'מצב המקומות בארץ הקודש', *De Situ Terrae Sanctae*,¹ המיוחס למחבר בשם תיאודוסיוס,² הוא אחד התיאורים החשובים ביותר של ארץ-ישראל וירושלים במאה השישית לספירה.

מאחר שהתיאור מזכיר, בהקשרים שונים, את הקיסר אנאסטאסיוס (491–518 לספירה) ומבנים שבנה,³ אך אינו מזכיר את מפעלי-הבנייה המרשימים של יוסטיניאנוס (527–565 לספירה), תיארנו החוקרים את החיבור לתקופת-הזמן שבין מותו של אנאסטאסיוס וראשית מפעלי-הבנייה של יוסטיניאנוס, כלומר בין השנים 518–530 לספירה.⁴

חיבורו של תיאודוסיוס מורכב מיחידות אחדות, אשר לוקטו יחד בידי עורך לכלל יצירה אחת. עריכה זו אינה מלוטשת ואינה אחידה, לא מבחינת המבנה ולא מבחינת הלשון.⁵ בעיקרו החיבור

1 המהדורות המדעיות העיקריות הן: Tobler-Molinier, *Itinera Hierosolymitana et descriptiones Terrae Sanctae*, Geneva 1879, pp. 63–80; J. Gildemeister, *Theodosius de Situ Terrae*: xxiv–xx 'עמ', מבוא, *Sanctae*, Bonn 1822; P. Geyer, *Itinera Hierosolymitana*, Vienna 1898 (*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* xxxix), pp. 132–150; מבוא, 'עמ' xxvi–xviii. מהדורת גאיייר נתפרסמה גם בהוצאת: Turnhout, 175, [להלן: CCSL], *Corpus Scriptorum – Series Latina*. וראה גם הנספח בכרך 176, 'עמ' 852–853. מראי-המקומות במאמר זה מכוונים למהדורה אחרונה זו שב-CCSL. תיאור תיאודוסיוס תורגם ללשוונות אירופיות אחדות, במלואו או בחלקו. מן התרגומים לאנגלית נזכיר: [להלן: PPTS] *Palestine Pilgrims' Texts Society*, J.H. Bernard, *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*, Warminster 1977, pp. 63–71; וראה גם במבוא, 'עמ' 5 והנספח 'Sources of Theodosius', 'עמ' 184–192.

2 על שם המחבר, שלראשונה הושלם על-ידי טובלר כתיאודוריקוס או תיאודורוס ותוקן על-פי כתבי-היד לתיאודוסיוס, ראה: טובלר-מוליניה, שם, 'עמ' xxi–xx; גילדמיסטר, שם, 'עמ' 9; גאיייר, 1882, שם, 'עמ' xix–xviii. ראה, למשל: c.29, CCSL, p. 124; c.28, CCSL, p. 124; c.20, CCSL, p. 124.

3 רוב החוקרים נוטים לקבל את התאריך המאוחר, סביב שנת 530; וילקינסון (לעיל, הערה 1), 'עמ' 185, מדגיש את היעדר שמו של הקיסר יוסטינוס (518–527) מן הכתובת ומעדיף לפיכך את התאריך הקדום האפשרי, סביב שנת 518 לספירה.

4 ראה בעיקר דיונו של וילקינסון (לעיל, הערה 1), נספח, 'עמ' 184–192. וילקינסון מבחין בכמה מקורות או קבוצות של מקורות: (א) איטינריה או מדריכי-מסע, במקורם מדריכי-מסע כלליים לערי ארץ-ישראל אשר סוגלו, על-ידי הכללה של מוקדי עלייה לרגל בתוך אותן ערים, לשמש את הצליינים הנוצרים; (ב) תיאור של ירושלים והיקפה; (ג) אישינרריה נוצריים – מדריכי-מסע שנועדו מלכתחילה לשימוש צליינים – מאחר שאינם מכוונים למרכזי יישוב אורחיים; (ד) מקור או קבוצת מקורות המתארים את ערי הפרובינקיות המורחיות של האימפריה ומחברם מאופיין בכך שהוא משתמש במלה 'קדוש', sanctus, כחומר קדוש (בעוד העורך, או העורכים, העדיפו את החומר 'אדון', dominus או dominus); (ה) מלאכתו של תיאודוסיוס עצמו, העורך או הקומפילאטור, אשר גם היא ייתכן שלוששה בידי עורכים מאוחרים לזמנו (אך לא מאוחרים מן המאה השמינית, תאריכם של שני כתבי-היד הקדומים ביותר שבידינו). אף שחלק מן המסקנות של וילקינסון נראות תקיפות, למשל החלוקה בין תיאורי ארץ-ישראל ותיאורי הפרובינקיות האחרות, אין לדעתי דרך הטיפול שלו בטקסט משכנעת. במקום לדון בחטיבות של מקורות הוא מעדיף לפרק כל משפט ומשפט למרכיביו. במיוחד נדמה, כפי שהמשך המאמר יראה, ששיטת וילקינסון מקפחת את חלקו של המחבר עצמו, תיאודוסיוס, והופכת אותו ממחבר אמיתי של רוב הטקסט לקומפילאטור סתם.

הוא מדריך לצליינים, ולא סיפור חוויות אישי של צליין בודד. אך גם אם אינו נושא חותם של נסיון אישי, קשה להטיל ספק בהנחה שאמנם הכיר תיאודוסיוס עצמו חלק נכבד מן המקומות המתוארים, בראש־וראשונה ירושלים וכן איזור יריחו, הירדן ומזרח־הירדן הזוכים לתיאור מפורט־ביחס.

מסלולי־המסעות ותיאורי־המקומות

החיבור מחולק ל־32 פרקים קצרים, או פסקות. ברוב המקרים חלוקה זו מוצדקת גם מבחינת העניין, כיוון שכל פסקה כוללת תיאור של מסע אחד או מביאה מקור עצמאי. בכמה מקרים החלוקה היא טכנית ומבחינת התוכן והעניין אין מקום להפרדה בין פסקה לפסקה. כפי שנראה להלן, מתקבצות רוב הפסקאות לחטיבות גדולות יותר, אך בחלקו השני של החיבור, מפסקה 12 ואילך, לא תמיד הן מסודרות זו אחר זו בסדר עקבי. מאחר שטרם יצא לאור תרגום עברי מלא של כתב־היד, ריכזנו בפני הקורא את הפרטים הטופוגראפיים שבכל פסקה ופסקה, שיש בהם חשיבות להמשך דיוננו.

הקבוצה הראשונה מונה חמישה מסעות מירושלים למקומות שונים בתחומי ארץ־ישראל: המסע הראשון (פסקה 1) מתחיל בשער־בנימין שבירושלים וממשיך דרך יריחו לירדן. בסמיכות ליריחו נזכרים הגלגל, 'שדה האדון' שישו עצמו חרש, מזבח שתיים־עשרה האבנים, שהקימו בני־ישראל אחר מעבר הירדן, ומעיין־אלישע. סמוך למעיין נזכר בית־רחב. המרחקים הנוכרים: מירושלים ליריחו — 18 מילים; מיריחו לירדן — 7 מילים; מיריחו לגלגל — מיל אחד.

המסע השני (פסקה 2) עולה מירושלים לבית־אל (הנקראת בטקסט בטעות בית־ציידה), מקום בו ראה יעקב את המלאכים עולים ויורדים. מכאן לשכם (הנקראת בטקסט בטעות סמאריה־שומרון). היא ניאפוליס, שם מצויח באר־יעקב וקבורת־יוסף. מכאן ממשיכים לסבסטיה, מקום עריפת (ו) יוחנן המטביל. מכאן לסקיתופוליס, מקום המרטיריום של באסיליוס. מכן לים־טבריה, עליו הלך ישו בהגליה. מטבריה למגדלה, מקום הולדת מרים (המגדלית), ממגדלה אל 'שבעת המעינות', שם ישו טבל את השליחים ומשם לכפר־נחום. מכפר־נחום ממשיכה הדרך לבית־ציידה, מקום הולדתם של פטרוס, אנדריאס ופיליפוס ובני זבדי, ומכאן לפניאס ליד מקורות־הירדן ומורדות־הלבנון. בפניאס מקומה של האשה מְרִיזוּסָה, שישו ריפא והיא הציבה שם את פסלו. המרחקים הנוכרים: מירושלים לבית־אל — 12 מילים; מבית־אל לשכם — 18 מילים; משכם לסבסטיה — 6 מילים; מסבסטיה לסקיתופוליס — 30 מילים; מסקיתופוליס לטבריה — 24 מילים; מטבריה למגדלה — 2 מילים; ממגדלה לשבעת המעינות (= הֶפְטָפֶטֶן, טבח'ה) — 2 מילים; משבעת המעינות לכפר־נחום — 2 מילים; מכפר־נחום לבית־ציידה — 6 מילים; מבית־ציידה לפניאס — 50 מילים.

המסע השלישי (פסקה 3) יוצא מירושלים מ'שער־המגדל' (מגדל־דוד) אל מקום מלחמת דוד בגלית בהר־בוזנה (Buzana), שפירושו מנורה (מארמית: בוצינא). מכאן נמשכת הדרך לאלבתרופוליס, למקום קבורת־זכריה, לאשקלון וממנה דרך אנחידון ומאימה לעזה. מעזה ממשיכה הדרך לרפיח ומרפיח לביתוליה, העיר בה יהודית הרגה אח הולופרנס. המרחקים הנוכרים: מירושלים למקום מלחמת דוד בגלית — 15 מילים; מכאן לאלבתרופוליס — 15 מילים; מאלבתרופוליס לקבר־זכריה — 6 מילים; מכאן לאשקלון — 20 מילים; מאשקלון לעזה — 12 מילים; מעזה לרפיח — 24 מילים; מרפיח לביתוליה — 12 מילים.

המסע הרביעי (פסקה 4) יוצא מירושלים לשילה (וכוונתו לקרית־יערים). מקום משכן הארון.⁶ מכאן

6 אין ספק שנתבלבלה למחבר שילה בקרית־יערים, חתנה אחרת של ארון ה', המזוהה בקרית אליעזב או באברגוש, בדרך לאמאוס. וראה גם: ברנרד, PPTS, עמ' 9; וילקינסון (לעיל. הערה 1), עמ' 65.

ממשיכה הדרך לאמאוס היא ניקופוליס, המקום בו קליאופס זיהה את ישו ובו היה למרטיר. מכאן לדיוספוליס (לוד), עיר המרטיריום של גיאורגיוס הקדוש, וממנה ליפו, העיר בה פטרוס החיה את הנערה ויונה נפלט ליבשה מן הלווייתן. מכאן לקיסריה של פלסטינה, העיר בה הוטבל קורנליוס על־ידי פטרוס ובה היה למרטיר. מכאן לדיוקסריה (ציפורי) ממנה (!) בא שמעון המכשף (מגוס). מדיוקסריה נמשכת הדרך לקנה הגלילית ומדיוקסריה אף נמשכת הדרך לנצרת, מנצרת ממשיכים להר־תבור (בטקסט ביטוי סתום: Syce Taburi), מקום הופעת ישו לפני התלמידים, אחרי תחייתו. המרחקים הנוכריים: מירושלים לשיילה — 8 מילים; משילה לאמאוס — 9 מילים; מאמאוס לדיוספוליס — 12 מילים; מדיוספוליס ליפו — 12 מילים; מיפו לקיסריה — 30 מילים; מקיסריה לדיוקסריה — 30 מילים; מדיוקסריה לקנה — 5 מילים; מדיוקסריה לנצרת — 5 מילים; מנצרת להר־תבור — 7 מילים. המסע החמישי (פסקה 5) יוצא מירושלים אל מקום טבילת הסריס על־ידי פיליפוס (עין־דרווה, סמוך לחלחול) מכאן לטרכינתוס (האלה) היא אלונ־ממרא, מכאן למערת־המכפלה, מקום קברי־האבות, וממנה לחברון, עיר מלוכת דוד. המרחקים הנוכריים: מירושלים למקום הטבילה — 16 מילים; מכאן לאלונ־ממרא — 2 מילים; מאלונ־ממרא למערת־המכפלה — 4 מילים; ממערת־המכפלה לחברון — 2 מילים.

חמשת המסעות יוצאים מירושלים בחמש הדרכים הראשיות המובילות למזרח, לצפון, לצפון־מערב, לדרום־מערב ולדרום. להוציא חילוף בין המסע השלישי והרביעי התיאור הוא עקבי, מן המזרח, בניגוד לכיוון השעון. היעדים הם בדרך־כלל מקומות בעלי חשיבות לנוצרים, ואין ספק שהתיאורים מכוונים לשימושם של עולי־רגל. יחד עם זאת, אין הם מתעלמים מתחנות עיקריות, אפילו אם אלו נעדרות משמעות נוצרית. במיוחד בולטים הדברים בתיאור המסע השלישי, לדרום־מערב, לגבול סיני ומצרים. כאן מתוארת דרך ששימשה הרבה את הצליינים בכואם ממצרים או מסיני, אך רק בקושי הוקנה לה אופי נוצרי — על־ידי העברת נצחון יהודית על הולופרנס מביתוליה הנעלמה שבצפון־השומרון לביתוליה הידועה שבגבול מצרים.

פסקה 6 מונה את מרחקם של מקומות־קדושים הגובלים בירושלים או מרוחקים ממנה לכל היותר מהלך שעות ספורות: מירושלים לרמתה, מקום קבורת שמואל — 5 מילים; מירושלים למקום מגורי אלישבע אם יוחנן המטביל (ללא ספק כוונתו לעין־כרם) — 5 מילים; מירושלים לענתות, מקום הולדתו וקברו של הנביא ירמיהו — 6 מילים; מירושלים לבית־עניה,⁷ מקום תחיית לזארוס — 2 מילים; מירושלים להר־הזיתים, שם עלה ישו לשמים ושם 24 כנסיות — מיל אחד, כפי שאומרים הכתובים; מהר־הזיתים לכפר הרמיפוס מיל אחד, שם ישן עבד מלך הכושי ארבעים שנה תחת תאנה ושם היה הנביא (!) ברוך. פסקה זו, המתארת מקומות בקרבת ירושלים עשויה על־פי טיבה להיות משויכת הן לקבוצה הראשונה של חמשת המסעות, הן לחטיבה הבאה המוקדשת לתיאור ירושלים. נראה לנו שהאפשרות השנייה היא אמנם סבירה יותר.

החטיבה הבאה (פסקה 7–11) מוקדשת כולה לירושלים ולמקומות־הקדושים שבתוכה. שתי הפסקות הראשונות מצטיינות בייחודן כיוון שהן מציינות את המרחק שבין כמה מונומנטים עיקריים בירושלים

7 אין לדעת בוודאות כיצד נקרא המקום בעברית; מבין הצורות השונות בהן משחזרים בעברית את שם המקום, הידוע מן הכתובים בכתביו היווני, ביחני, ביתניה, בית־היני (כדעת פראנץ זליטש בתרגום הברית החדשה) או בית־עניה (כדעת זלקינסון בתרגום הברית החדשה), יש כנראה להעדיף את הצורה האחרונה. זאת בהסתמך על הפרשנות החותרת כמה פעמים אצל אוריגנס, Origenes, Comm. ad Johannem VI, 40, 206–207 (GCS, 10, p. 149); LXXX (ibid., p. 544); LXVII (ibid., p. 544); Oikos υπακοής כלומר בית ההצננות, או בית הציות; Hieronymus, Tract. in Marci Evang., XI, 1–10 (CCSL, 78, 1958, p. 485) הקורא: 'domus oboedientiae'

עצמה. יחידת המרחק היא הפאסוס, passuss (צעד כפול),⁸ חלק האלף של המיל הרומאי, הוא 1.48 מטר.

בפסקה 7 נמנים מקומות אלה: קבר-האדון; גבעת-הגולגותה (calvaria), עליה נצלב ישו ולמרגלותיה הקריב אברהם את בנו; מקום גילוי הצלב (מכונה על-ידי תיאודוסיוס בטעות golgotha); כנסיית ציון, אם כל הכנסיות, אשר ישו ייסד עם התלמידים בביתו של מרקוס האוונגליסט ולשם הובא (מבית-כיפא) העמוד שישו הולקה כנגדו; בית-כיפא הוא כנסיית פטרוס (פטרוס גליקנטה); הפרטוריום של פילאטוס או בית-פילאטוס הוא כנסיית סט. סופיה (החכמה הקדושה); בסמוך לו (iuxta se) בור אליו הושלך ירמיהו הנביא. המרחקים הנזכרים בפסקה זו: מקבר-האדון לגבעת-הגולגותה — 15 פאסוס; מגבעת-הגולגותה למקום מציאת הצלב — 15 פאסוס;⁹ ממקום מציאת הצלב לכנסיית ציון — 200 פאסוס; מכנסיית ציון לבית-כיפא-כנסיית פטרוס — 50 פאסוס. מבית-כיפא לפרטוריום של פילאטוס — 100 פאסוס בקירוב (בלאטינית: plus minus).

בפסקה 8 נמנים כנסיית סטפנוס מחוץ לשער-הגליל (שער-שכם), שבנתה אבדוקיה; בריכת-השילוח, הנמצאת בתוך החומות; בריכת-הפרובתיקה ולידה כנסייה של מרים. לצורך מניין המרחקים נזכרים שוב בור-ירמיהו ובית-פילאטוס. המרחקים הנזכרים: 100 פאסוס מן השילוח לבור-ירמיהו; 100 פאסוס בקירוב מבית-פילאטוס לבריכת-הפרובתיקה.

פסקה 9 מספרת על יעקב הקדוש שהוכתר על-ידי ישו כאפיסקופוס אחריו; על השמטתו מן הצריח (pinna) של המקדש,¹⁰ בלי שייגרם לו נזק; על מותו מידי כובס; על קברו בהר-הזיתים, אותו הכין בעצמו וקבר בו קדם-לכן את הקדושים שמעון וזכריה.

פסקה 10 מספרת על עמק-יהושפט, שם מקום בגידת יהודה באדון; שם כנסיית מרים אם האון; שם במערה, ישו סעד עם תלמידיו ורחץ את רגליהם ויורדים לשם 200 ניזירים.

פסקה 11 מספרת על מנזר חתום של ניזירות מסוגרות ומבודדות מן העולם, המצוי מתחת לצריח המקדש.¹¹

החטיבה הבאה, פסקות 12-16, מתארת מקומות מחוץ לארץ-ישראל. פסקה אחת (14) נוקדת לממפיס שבמצרים והאחרות מתארות מקומות קדושים באסיה הקטנה, חופי הים-השחור, יפן וארמניה. התיאורים אינם מסודרים בסדר גיאוגרפי והטעם לביריתם הן מסורות קדושה, קברים או מנזרים, הקשורים במרטירים נוצרים או בדמויות מקראיות.

פסקות 17-22 והמחצית השנייה של פסקה 23 מהווים שוב חטיבה לעצמה, המוקדשת לארץ-ישראל. על-פי רוב מתוארים כאן מקורות שכבר נזכרו בחלק הראשון. כל האחרים הנזכרים נכללים בתחום מסע אחד: מהר-הזיתים למקום הטבילה שבירדן ועד ליביאס שממזרח לירדן. על מידת הפירוט שבקטע זה עשוי להעיד אורכו (46 שורות בהוצאת CCSL), שאינו נופל בהרבה מאורך התיאור שבחלק

8. בריבוי: פאסי, passi, אך לשם הבהירות ננקוט להלן, בעברית, רק את צורת היחיד, פאסוס, גם במקום שלשון רבים הולמת יותר.

9. בדיוננו מצוינים השמות הנכונים: ה-calvaria של תיאודוסיוס תיקרא להלן בשם הארמי המקובל גולגותה; ה-golgotha של תיאודוסיוס תיקרא להלן מקום מציאת הצלב.

10. צריח המקדש pinna templi הוא כפי הנראה הפינה הדרומית-המזרחית של הר-הבית, שנשמרה לגובה רב, והוא צופה מול קברו של יעקב בקדרון; והשווה גם תיאור הנוסע מבורדו, (CCSL, 175, p. 17) 590

11. על צריח המקדש ראה לעיל, הערה 10. ייתכן שהכוונה למבנה שהיה בנוי במדרון ולא נתגלה; אך אולי הכוונה לחללים שהיו מצויים בהר-הבית עצמו, הם הקמרונים ההורדוסיים הנודעים כיום — אתרי בנייה זלבונית מחדשת — כ'אורות-שלמה'. על מציאותם של חללים מתחת לצריח ראה גם בדברי הנוסע מבורדו (לעיל, הערה 10), המציין מציאותם של בורות-מים גדולים בנויים. לזיהוי המנזר ב'אורות-שלמה' מסייעת גם דרך התיאור של תיאודוסיוס, המציין שמונן של הניזירות מורד אליהן דרך הקירות, והמים נמצאים להן מבורות שבמקום.

הראשון של כל חמשת המסעות בארץ יחדיו. מורגשת בחטיבה זו מידה של היכרות אישית שאינה ניפרת בחלק הראשון ומשתנה רק לכמה מן הקטעים של תיאור ירושלים.¹² המקומות הנזכרים הם פסגת הר-הזיתים ומקום העלייה לשמים; המערה הקרויה Matzi (מערת התלמידים – *Μαθηται*); הכנסייה הסמוכה למקום הקרוי אנקונה, Ancona, שם נטבעו מידות כתפי ישו בסלע; בית-פאגי במורדות-ההר (המזרחיים) וכנסיית תְּקֵלָה הסמוכה; בית-עניה וקבר-לוארוס; הגלגל ו'שדה האדון' המושקה במימי מעיין-אלישע; סביבות הירדן עם הגבעות הנדמות ל'בני-צאן'; מקום הטבילה של ישו וכנסייה לשמו של יוחנן המטביל שבנה הקיסר אנאסטאסיוס וסמוך לכאן – הר קטן הקרוי 'חרמון', ממנו אליהו עלה השמימה; קבר-אלישע וכנסייה מעליו, ים-המלח שכיסה את סדום ועמורה ונציב-המלח של אשת-לוט; ליביאס שבמזרח-הירדן ושם מעיין שבקע משה מן הסלע במטהו. רק שני מרחקים נזכרים בקטע זה והם משלימים את החלק הראשון (פסקה 1): מן הירדן עד ליביאס – 12 מילים; ממקום-הטבילה עד ים-המלח – 5 מילים; כן חוזר הוא על המרחק של בית-עניה מירושלים – 2 מילים – שכבר נזכר למעלה (פסקה 6).

מכאן ועד סופו (פסקות 23–32) כולל החיבור קבוצה של פסקות שאינן מתחברות זו לזו, אלא בעניין הכללי – תיאור מאורעות ומקומות הקשורים במסורת הנוצרית או המקראית, ואף זה אינו חל על כל המקומות הנזכרים בטקסט.

במחצית הראשונה של פסקה 23 נזכרת צרפת שבפיניקיה, מעבר לכרמל, מקום בו החיה אליהו את בן-האלמנה. מצוין מרחקה של צרפת מצידון: 12 מילים.

פסקה 24 מביאה רשימה של שלוש-עשרה ערים בערביה, הן 'ערי האמורים שיהושע בן נון החריב'. ביניהן מידבא, פילדלפיה, גרשה, בצרה, דמשק, גדרה, אבילה, קפיטוליה. חלק מן השמות האלה הניתנים ליהויה משובשים ביותר, ועוד חמישה שמות נשתבשו כל-כך עד שאין לזהותם כלל.

פסקה 25 מציינת שירושלים מצויה בפרובינקיה של פלסטינה, היא ארץ-כנען. אחר-כך נמנים הגליל, סוריה, מיסופוטמיה, ארמניה הראשונה וארמניה הפרסית.

פסקה 26 מוקדשת לעיר אפסוס.

פסקה 27 מספרת על סיני ופארן. כאן בא תיאור דרך-מסע מירושלים לסיני בשתי דרכים אלטרנאטיביות: הקצרה – דרך חלוצה ואילת, והארוכה – דרך מצרים. המרחקים ניתנים בימי הליכה, או מספר תחנות-לילה, mansiones. שבין יישוב ליישוב: מירושלים לחלוצה – 3 תחנות; מחלוצה לאילת – 7 תחנות; מאילת להר-סיני – 8 תחנות. הדרך הארוכה, דרך מצרים, כוללת 25 תחנות.

פסקה 28 מוקדשת לעולותיו וסופו המר של אורביקיוס המושל ואיך ביקש לגזול את האבן עליה ישבה מרים בדרך בית-לחם, כדי לשלחה שתשמש כמזבח בקונסטנטינופוליס. אלא שלא עלה בידו להזיזה מעבר לירושלים והאבן הושמה לשמש כמזבח בכנסיית הקבר.

פסקה 29 מתארת את דאראס, מבצר-הגבול שבנה אנאסטאסיוס במיסופוטמיה.

פסקה 30 מציינת ערים בארמניה ובפרסיס ואת בכל. כאן נזכר במפורש מקור האינפורמציה: הדיאקון אבדוקסיוס, שבא מאותה הפרובינקיה, סיפר זאת למחבר.

פסקה 31 מספרת על החג בירושלים ביום מציאת הצלב על-ידי הלנה אם קונסטנטינוס.

פסקה 32, האחרונה, היא חטיבה לעצמה. בעיקרה היא תיאור מסע רצוף בציוני מרחק במילים בין עיר לעיר, מתרסוס שבקיליקיה ועד אמידה שבגבול פרס.

12 כאמור (לעיל, עמ' 62) אין זה מן הנמנע שמחבר חטיבה זו היה תיאודוסיוס עצמו; ואולי היה זה, בנוסף לירושלים, המסע היחיד שערך בהרחבה. אין לחמוה על היכרותו המדוקדקת עם הר-הזיתים דווקא, שכן כאן היה מרכזם הגדול של דוברי הלאטינית בירושלים, סביב המנזרים שהקימו מלאניה 'הזקנה', אינוקנשיוס ומלאניה 'הצעירה'.

כאמור, אפשר לחלק את החיבור באופן גס לשני חלקים ראשיים: האחד (פסקות 1–11) הוא התיאור השיטתי והעקבי של ארץ-ישראל וירושלים; האחר (פסקות 12–32) הוא תיאורי המקומות מחוץ לארץ-ישראל והתוספות והחזרות על מסורות ומקומות בירושלים וברחבי-הארץ. המובאות בחלק השני נשאבו ממקורות שונים: חלקם, כפי שציינו למעלה, דברים שלמד תיאודוסיוס באופן אישי או שהעתיק ממקור אחר שמחברו ידע באופן אישי — אלה העניינים הקשורים בירושלים, בהר-הזיתים ובאתרים שבסביבת הירדן; חלקם עדויות של שמיעה כגון דברי הדיאקון אבדוקסיוס (פסקה 30); חלקם מפות-דרכים או ספר נלווה אל מפת-דרכים (המסע מקיליקיה למיסופוטמיה, פסקה 32) או מדריכי-מסע (המסע מירושלים לסיני, פסקה 27). סידורם של הקטעים בחלק השני בלתי-שיטתי. לעתים אפשר לעמוד על הקשר הרעיוני לפיו סודרו הקטעים: הקטע המספר על החייאת לזארוס בהר-הזיתים עוקב אחר סיפור החייאת בן-האלמנה בצרפת בידי אליהו (פסקה 23). לפעמים הקשר הוא אסוציאטיבי גרידא. הקטע על ממפיס שבמצרים (פסקה 14) מספר על יוסף שישב שם בכלא והוא עוקב אחר סיפור שחרורו של אנדריאס מן הכלא בסינופה על חוף הים-השחור (פסקה 13). אך ברוב המקרים קשה למצוא סיבה הגיונית לדרך הסידור, דומה שהעורך העמידם זה אחר זה בצורה מיכאנית. החלק הראשון מצטיין, כאמור, באחידות ובעקביות רבים יותר. עיקר דיונונו יוקדש לבירור מקורותיו הגיאוגרפיים של חלק זה.

מפת ארץ-ישראל שהיתה בידי תיאודוסיוס

תיאורי המסע למקומות-הקודש בארץ-ישראל, אף שהם רצופים אזכרות של מסורות וצייון מעשי-מופת, הם בעיקרם תיאורים פונקציונאליים קצרים. בעיקר הם מונים את התחנות בנו אחר זו ואת ציון המרחקים שבין תחנה ותחנה. כבר למדנו למעלה על בעיית המקורות ועל החלוקה הפנימית שווילקינסון ניסה לגלות בטקסט: חלקו של העורך תיאודוסיוס מול חלקם של הטקסטים מהם שאב את ידיעותיו.¹³ החלק הפונקציונאלי — מניין התחנות וצייוני-המרחק — נשאב לפי דעתו בעיקר מאיטינרריום (מדריך-מסע) 'אזרחי' שהיה בידיו, עליו הוסיף העורך את המסורות הנוצריות. אלא שההשוואה עם האיטינרריה ה'אזרחיים' המצויים בידנו אינה מאששת הנחה זו. ה-*Itinerarium Antonini Augusti* מן המאה השנייה או השלישית, מתאר את דרך חוף-הים ואינו מזכיר כלל את ירושלים. הדרך בין קיסריה ודיוספוליס עוברת דרך התחנה של ביתר, תחנה שאינה מזוהה, אך היא מצויה ללא-ספק בשרון המזרחי, על התוואי הנוח והקצר בין דיוספוליס וקיסריה.¹⁴ תיאודוסיוס לעומת זאת ממליץ על מסע דרך יפו, ללא-ספק בגלל העניין הנוצרי שיש בעיר זו. גם מרחקי-הדרך בין אשקלון ועזה ובין עזה ורפיח אינם זהים לאלה שבתיאור תיאודוסיוס, אף שהם קרובים. אחרי רפיח מונה האיטינרריום, כפי שסביר, את רינוקורורה (אל-עריש)¹⁵ בעוד תיאור תיאודוסיוס נעצר בביתוליה, עיר הגבול, בה מקמו את המסורת על נצחון יהודית.

¹³ ראה לעיל עמ' 61, הערה 5.

¹⁴ *Itinerarium Antonini Augusti*, 150, in: O. Cuntz (ed.), *Itineraria Romana*, Lipsiae 1929, p. 21 ¹⁵ *Ibid.*, 151

עוד יותר קשה למצוא קירבה בין תיאור תיאודוסיוס ותיאור ארץ-ישראל על-גבי מפת פויטינגר, אף-על-פי שבמפה זו בולטת יותר מרכזיותה של ירושלים.

'תיאור המסע של תיאופנס' דרך ארץ-ישראל בין השנים 317–322 לספירה מוגבל אף הוא לדרך חוף-הים.¹⁶ המרחק בין רפיח ועזה בלתי-בשני המקורות – 24 מילים, אך זה הפרט היחיד המשותף. תחנת-הגבול אצל תיאופנס היא בוטאפיוס ולא ביתוליון; אף את המסע בשרון עורך תיאופנס על-פי המסלול שהציע ה-*Itinerarium Antonini* במזרח-השרון, שהוא נוח ויעיל יותר, ואין הוא סר ליפו. המאלפת ביותר היא ההשוואה בין תיאור תיאודוסיוס ותיאור המסע של 'הנוסע מבורדו', משנת 333 לספירה.¹⁷ מדריך זה אמנם משלב עניינים נוצריים במסגרת של איטינריום אזרחי. הקירבה בינו לבין כמה חלקים בתיאור תיאודוסיוס ברורה. במיוחד בולטת קירבה זו בתיאור המסע מירושלים ליריחו ולירדן,¹⁸ שפן בשני המקרים נזכרים מקומות ומסורות זהים, אף-על-פי שיש גם ייחוד לכל תיאור ואין לתלות את תיאור תיאודוסיוס בתיאור הקדום של 'הנוסע מבורדו'. אפילו המרחק בין ירושלים ויריחו זהה בשני המקרים – 18 מילים (אך לא המרחק מיריחו לירדן). קטע אחר, הדרך מניאפוליס לירושלים,¹⁹ מצטיין אף הוא בקירבתו לקטע המקביל אצל תיאודוסיוס (פסקה 2). הדמיון קיים אפילו במרחק – 12 מילים – שבין ירושלים לבית-אל ('הנוסע מבורדו' מכנה אותה בטעות 'ביתר').²⁰

קטעים אלה הם נוצריים מובהקים והם שייכים למכלול ספרות עולי-הרגל הנוצרים, שהתפתחה והסתעפה כבר במאה הרביעית לספירה. אפילו ציוני המרחק בחלקים אלה של חיבור 'הנוסע מבורדו' כתובים ברחבות; ניקח, כדוגמה, את תיאור המרחק באותו הקטע הנזכר שבין שכם לבית-אל (ביתר; 8–7, 588): *Inde milia xxviii euntibus Hierusalem in parte sinistra est villa quae dicitur Bethar'* [מכאן [משכם] 28 מילים [= במיל ה-28], כשהולכים לירושלים, מצד שמאל, יש כפר הקרוי ביתר' (ואילו 'הנוסע מבורדו' עצמו עוקב כאן, באופן חלקי, אחרי תיאור האונומסטיקון של אבוביוס בערכים העי ובית-אל).

כנגדם מתבלטים קטעי ה'איטינריום האזרחי' אצל הנוסע מבורדו בקיצורם הנמרץ ובמבנה האחיד הכולל רק את שם התחנה ומספר המילים שבינה לבין התחנה הקודמת. כדוגמה נביא את קטע-הדרך שבין ירושלים וקיסריה אצל 'הנוסע מבורדו' (6–1, 600):

10 מילים	תחנת-ההחלפה [מוטאטיו] אנטיפטריס		22 מילים	העיר ניקופוליס
10 מילים	תחנת-ההחלפה [מוטאטיו] ביתר ²¹		10 מילים	העיר לוד
16 מילים	העיר קיסריה			

16 פאפירוס 627, שורה 236 ואילך; C.H. Roberts & E.C. Turner, *Catalogue of the Greek and Latin Papyri*, in the John Rylands Library, IV, Manchester 1952, p. 120; וכך: מ' שובה, 'מתוך תעודות מסע על פני ארץ ישראל בשנים 317–323 לסה"ג, ארץ-ישראל, ג (תשי"ד), עמ' 181–186.

17 *Itinerarium Burdigalense* (ed. P. Geyer & O. Cuntz), CCL, 175, pp. 1–26

18 סעיפים 598–596; שם, עמ' 18–19.

19 סעיפים 589–587; שם, עמ' 13–14.

20 מתקבל על הדעת שגם המרחק מבית-אל לשכם-ניאפוליס היה זהה בשני המקרים – 18 מילים – כפי שתיאודוסיוס מביא ומה שהולם את המציאות, אלא שנשתבש המספר xviii ל-xxviii בכתיב-היד של 'הנוסע מבורדו'.

בקטע המקביל אצל תיאודוסיוס (פסקה 4) התמונה שונה לחלוטין: מירושלים ל'שילה' (קרית־יערים) — 8 מילים; מכאן לאמאוס־ניקופוליס — 9 מילים; מכאן לדיוספוליס (לחד) — 11 מילים; מכאן ליפו — 12 מילים; מיפו לקיסריה — 30 מילים. הקירבה בין תיאור תיאודוסיוס והחלקים הנוצריים המובהקים אצל 'הנוסע מבורדו' וריחוקו מן החלקים של ה'איטינרריום האזרחי' בחיבור זה ובחיבורים האחרים שנוכרו, מראה שלא 'איטינרריה אזרחיים' היו המקור ממנו שאב תיאודוסיוס את האינפורמציה הגיאוגרפית, אלא דווקא חיבורים נוצריים מובהקים.

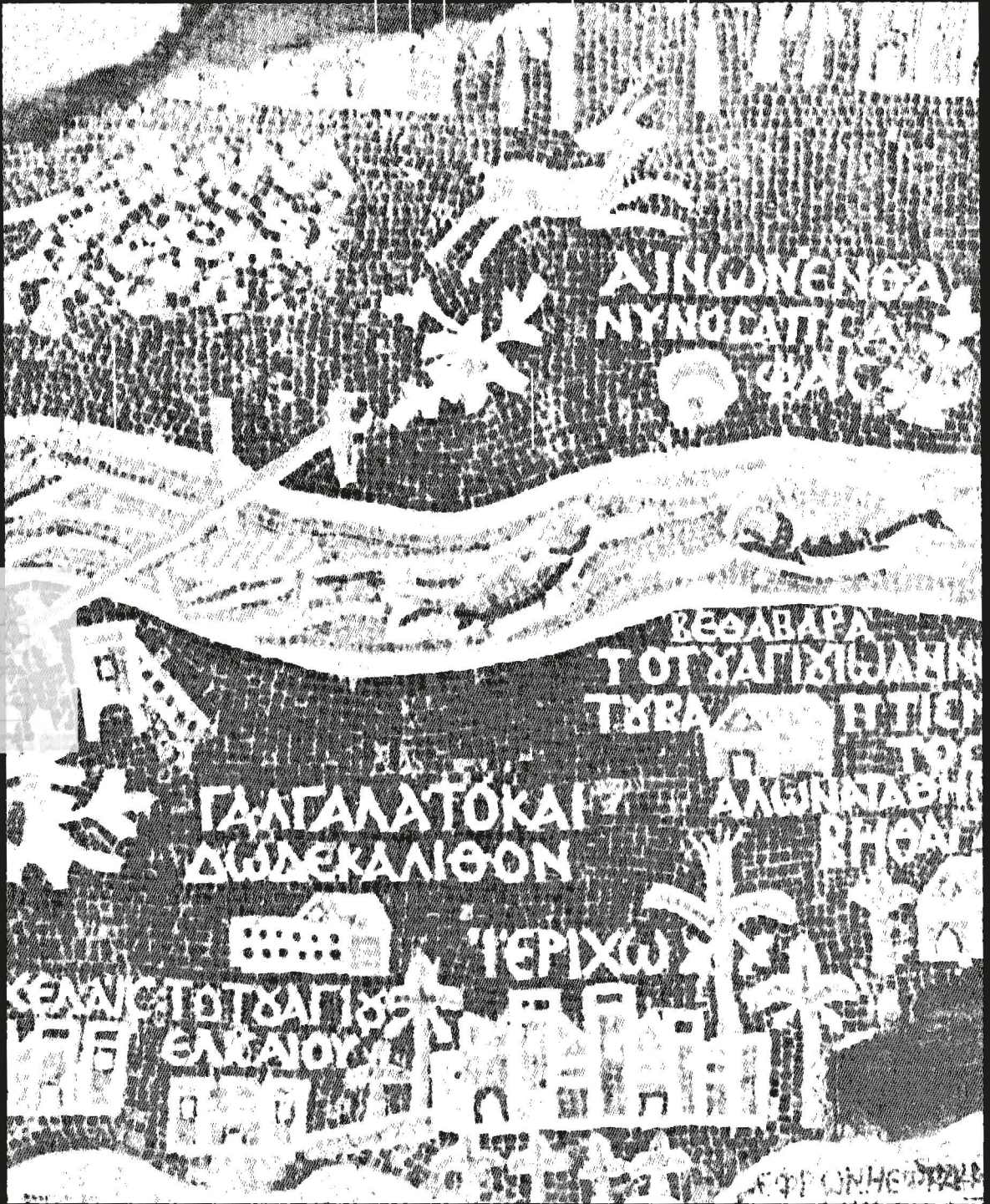
דומה שקשיים רבים שווילקינסון התקשה להבינם, אלא כמה שהניח שכל פסקה או אפילו כל משפט שבטקסט הורכב מכמה מקורות, עשויים להיפתר אם נניח שלא מקור ספרותי אלא מפה ממש עמדה נגד עיניו של תיאודוסיוס. מפה זו שאנו מנסים לשחזר חוברה לשימושם של צליינים נוצרים שבאו לארץ־הקודש ובסיסם העיקרי היה בירושלים. מעיר זו יצאו למסעותיהם ברחבי־הארץ. כדרך שהיו מפות־הדרכים של אותם הימים עשויות, דבר שאנו למדים מעיצובה הגראפי של מפת פויטינגר, אין להניח שמחבר המפה טרח להקפיד על דיוק פרטי הדרך מן הבחינה הטופוגרפית. קרוב לוודאי שהוא הסתפק בהתוויית הכיוון הכללי, בציון צמתי־הדרכים העיקריים, בשמות התחנות והיישובים ובציון מרחקי־הדרך בספרות בין כל תחנה ותחנה. ברווחים הריקים שבין קווי־הדרך ובצורה לשמות התחנות יש להניח שמחברי המפה הוסיפו דברי הסבר או ציטוטים מן המקרא ההולמים את המקום והמסורת הקשורה בו.

מפה זו, שאנו מבקשים להוכיח את קיומה, היתה מצוירת ביד, על קלף, ועל כן נפוצה במספר עותקים לא רב, אולי לא יותר מאשר כמה עשרות עותקים ששימשו במשך תקופה ארוכה. אפשר להניח שלא עולה־הרגל הבודד נזקק למפה אלא בעיקר מורי־הדרך המקצועיים שהובילו את קבוצות הצליינים.

מבקשים אנו להוכיח שעותק אחד של אותה מפה נפל לידיו של תיאודוסיוס ובה הוא מצא את האינפורמציה העיקרית: שמות, מרחקי־דרך ומסורות קדושתם של מקומות או מבנים בודדים. אינפורמציה זו, שעליה הוסיף מן הידע האישי וממקורות אחרים, היתה הבסיס של כל תיאור החלק הארץ־ישראלי בספרו, אך בצורה הנקייה ביותר היא היתה הבסיס של תיאורי המסע כפי שהם מופיעים בחלק הראשון של חיבורו. בחלק זה אפשר לשער שתרומתו העיקרית של תיאודוסיוס, לצד עצם ההעתקה והניסוח המלולי של מה שמצא במפה, היתה טמונה בסלקציה שערך וכמה שבחר לקיים או להשמיט מתוך המידע שעל־גבי המפה, שהיה בוודאי עשיר בהרבה. את ההיפותיזה שתיאודוסיוס הסתמך על מפה מצוירת שהיתה בידי, דומה שיכולים אנו לאשש תוך כדי בדיקת מפת הפסיפס ממידבא. מפת מידבא מאוחרת כמה עשרות שנים לתיאור תיאודוסיוס — היא צוירה בכל מקרה אחרי שנת 543 לספירה, שנה בה נחנכה כנסיית 'הניאה' בירושלים, המופיעה

21 תחנה זו היא ביתרו הנוכרת למעלה. בשרון המזרחי, ואין לערובה עם ביתר-בית־אל המופיעה אצל 'הנוסע מבורדו' בסעיף אחר, וראה למעלה.

ΑΙΝΩΝΕΝΘΑ
ΝΥΝΟΔΑΤΕΛΑΝ

ΨΑΧ

ΚΕΘΑΒΑΡΑ
ΤΟΤΡΑΠΙΣΙΑΝ
ΤΥΡΑ

ΓΑΛΓΑΛΑΤΟΚΑΙ
ΔΩΔΕΚΑΛΙΘΟΝ

ΑΛΕΞΑΝΤΑΒΗ
ΡΗΘΑ

ΤΕΡΙΧΩ

ΚΕΛΑΙΣΤΟΤΡΑΠΙΣΙΑ
ΕΛΑΙΟΥ

ΕΛΑΙΟΥ

ΕΦΕ ΟΝΗΕΤΥΡΑ

על-גבי המפה. ומסתברת דעתו של אבי-יונה שהמפה נתחברה במחצית השנייה של המאה השישית לספירה.²²

חקר המקורות של מפת מידבא הוא עניין קשה ומסובך, שאין כוונתנו וכיכולתנו להעמיק בו.²³ דבר מוסכם על רבים מחוקרי המפה הוא שנגד עיני האמן ממידבא עמדה מפה אחרת של ארץ-ישראל, והיא אולי גלגול משוכלל של המפה שאבוביוס התקין כחלק מן האונומסטיקון שלו. המפה שעמדה נגד עיני האמן ממידבא היתה מעיקרה מפת צליינים ועליה נמצאו לו איתורי המקומות-הקדושים ומקומות היישוב העיקריים של ארץ-ישראל.²⁴ אנו מבקשים לטעון שמפה זו שעמדה נגד עיני האמן ממידבא לא היתה אלא עותק אחר — אולי מאוחר במעט וכתוב יוונית — של אותה מפה עצמה שהחזיק תיאודוסיוס.

מפת מידבא אינה מפה טופוגראפית. אף-על-פי שהסידור הכללי של הארץ, רכסי ההרים הנהרות והים מצויים במקומם המקורב, קשה לכוונת את המפה כמדויקת. אך במיוחד מעוות הוא המצב היחסי של היישובים זה ביחס לזה. בראש-וראשונה גרמה לכך הצפיפות של ציורי היישובים והכתובות המלוות, שתפסו שטח גדול בהרבה ממקומם היחסי על-גבי המפה; אך לעתים נראה שאין להסביר את העיוות הטופוגראפי אלא בחוסר ידיעה או חוסר הקפדה. מפת מידבא כוללת יישובים רבים במספר, הרבה יותר ממה שציין תיאודוסיוס. האמן ציין פרטים שהיו קרוב לוודאי על-גבי מפת המקור ואשר תיאודוסיוס בחר להשמיט מטעמי צמצום. לפני האמן ממידבא עמדו ללא-ספק גם כמה מקורות אחרים, שחלק מהם נזכר בהמשך.²⁵ גם בתיאור של תיאודוסיוס מופיעים מקומות רבים שאינם נזכרים במפת מידבא, אך אלה היו לדעתנו קיימים בפסיפס, כשהיה שלם. כדי לענות בחיוב על השאלה אם אמנם היה מקור משותף לשני התיאורים, יהיה עלינו, לפיכך, להוכיח שכל התיאורים והמקומות שתיאודוסיוס ציין, ואשר מקומם הגיאוגראפי לא נשחת על-גבי הפסיפס, מופיעים על-גבי מפת הפסיפס. מאחר שאין מפת מידבא מפה טופוגראפית קשה לענות על שאלה זו בחיוב מוחלט ואין לדעת בדיוק היכן מיקם האמן ממידבא כל יישוב ויישוב ואם היעדרו של מקום מסוים הוא תוצאה של הרס הפסיפס או שמא הושמט מן המפה מלכתחילה. אף-על-פי-כן, דומני, מוכיחה ההשוואה שלהלן שאנו רשאים להשיב בחיוב על שאלה זו. כל המקומות הנזכרים במסע הראשון מצויים באיזור גיאוגראפי אשר נשתמר כמעט במלואו על-גבי המפה. מקומות אלה אכן מופיעים אף הם במפת מידבא בהקבלה מרשימה: יריחו מצוינת בציור ובכתובת;²⁶ הירדן מתואר בפירוט על מעברותיו; הגלגל מצוין בקרבת יריחו מצפון-מזרח ובו

22 M. Avi-Yonah, *The Madaba Mosaic Map*, Jerusalem 1954, pp. 16–18 [להלן: אבי-יונה]; וכן, בקיצור-מה,

בעברית: 'מפת מידבא — תרגום ופירוט', ארץ-ישראל, ב (תשי"ג), עמ' 133.

23 מחקר רחב-היקף מצוי בהכנה על-ידי דונר וקיפרס, שעסקו בשנות השישים בניקוי הפסיפס ושימורו, והוא עתיד

להיות לדברי המחברים 'מבוא לטופוגראפיה הנוצרית הקדומה של ארץ-ישראל': H. Donner & H. Cüppers,

Die Mosaikkarte von Madaba, I: Tafelband, Wiesbaden 1977, p. viii [להלן: דונר וקיפרס].

24 ראה, למשל: אבי-יונה, מהדורה אנגלית, עמ' 28–32; מהדורה עברית, עמ' 138–139.

25 ראה להלן, עמ' 76.

26 אבי-יונה, 25; לצילומים מפורטים ראה: דונר וקיפרס, לחות 12, 99.

צמח הירק יפה והישע עם דומה לך קודם
גת ש[מגוז] גת היא גם בית אל

העיר הקדושה ירוש[לם]
[בנימין]

בחלת

בית יצחק
בית יוסף
בית ראובן
בית שמעון
בית יהודה
בית דן
בית נפתלי
בית גליל

בית יצחק
רמה קול
ברכה
נשמע

בית חרות
בית רומה

בית מנה שם נוח
בית יוסף

בית קופוליס

ביתר מלג
תרספס

מודיעים היא צתה
מודיעה ממנה
היא המקבים

צאנו
בית היא צתה
בית צפת

בית יוסף
בית ראובן
בית שמעון
בית יהודה
בית דן
בית נפתלי
בית גליל

בית יוסף היא גם יוספוליס

בית יוסף היא גם למניה

בית שמה

בית היא צתה גתה לפנים אחת [ש] פראה

בית יוסף
בית ראובן
בית שמעון
בית יהודה
בית דן
בית נפתלי
בית גליל

בית דן

למה יגור
בית דן

בית דן
בית ראובן
בית שמעון
בית יהודה
בית דן
בית נפתלי
בית גליל

פנקס ברכות ישראל

שכם והראפרים במפת מידבא. מתוך: מ' אבייונה, ארץ-ישראל, ב (תשי"ג), דף 1

מזבח שתיים-עשרה האבנים מתואר בציור ובכתובת מפורשת: 'גלגל הוא גם [מקום] שתיים-עשרה האבנים'.²⁷ מעייץ-אלישע מצוין במפה כאילו הוא נובע מתוך כנסייה (ראה להלן) ומעליו כתובת: 'מקום] אלישע הקדוש'.²⁸ 'שדה האדון' אינו מופיע במפה, אלא אם נניח (ראה להלן) שאליו מכוונים התמרים הצומחים מעל מיהמעייץ, בין מקום אלישע ובין יריחו. גם בית-רחב אינו מצוין במפורש במפה.

כאמור, מרחיב תיאודוסיוס את דבריו על איזור זה בפסקות 18-20. שם הוא מדבר על ליביאס ובה המעיין שהוציא משה מן הסלע ולידו תמרים ניקולאיים משובחים. ליביאס אכן מופיעה במפה (כדעת דונר-קיפרט ולא כדעת אבייונה) ולצדה תמרים.²⁹ אך מאחר שהציור הרוס בחלקו העליון

27 אבייונה, 5 (הסעיפים להלן מכוונים לשתי המהדורות, אך יש להעדיף את האנגלית שהיא מורחבת יותר); צילומים אצל: דונר וקיפרס, שם.

28 אבייונה, 26; צילומים אצל דונר וקיפרס, שם.

29 צילומים אצל: דונר וקיפרס, לחות 10, 100; וכן: H. Donner & H. Cüppers, 'Die Restauration und Konservierung der Mosaikkarte von Madaba', *Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins*, LXXXIII (1967), pp. 22-23

ואין כתובת, קשה לקבוע זאת בוודאות ואף אין לדעת אם ציירה המפה את מעיין-משה. כאן הוא מדבר במפורש על כנסייה שהוקמה מעל מעיין-אלישע, כפי שציירה אמנם המפה. מקום טבילת ישו על-ידי יוחנן מופיע כציור של כנסייה, שלדברי תיאודוסיוס בנה הקיסר אנסטאסיוס לכבוד יוחנן המטביל. על-פי תיאורו של תיאודוסיוס הראו את המקום (הוא בית-עברה של הברית החדשה) ממערב לירדן ולא ממזרח לירדן, כפי שחלק מן הכתובים מפרשים.³⁰

הכנסייה במפת מידבא אמנם מופיעה ממערב לירדן, ובמקביל לתיאור של תיאודוסיוס אף כאן מדגישה הכתובת דווקא את יוחנן המטביל על-פני ישו 'בית-עברה, גם [מקום] טבילת יוחנן הקדוש'. שפך-הירדן אל ים-המלח שתיאודוסיוס מזכיר נראה במפה, אך לא ניכרת 'אשת-לוט'. כמו כן לא נזכר במפורש ההר הקטן 'חרמון' מן העבר המזרחי של הירדן ממנו עלה אליהו לשמים – אלא אם נניח שזהו ההר הקטן המצויר ממזרח לירדן סמוך לעינות.³¹

מן המסע השני נשתמר על-גבי מפת הפסיפס רק החלק הדרומי, שבין ירושלים וניאפוליס. התחנה הראשונה בית-אל מצוינת בבניין או בכניינים (בגלל הצפיפות קשה לשייך את המבנים לכתובות) ובכתובת: 'לוחה היא גם בית-אל'.³² חלום יעקב על המלאכים אינו נזכר במפורש, אך מרמז לכך ללא-ספק השם לוז. שכם (שתיאודוסיוס קורא בטעות סמאריה) מופיעה במפה כציור ובכתובת ובסמוך לה ניאפוליס, העיר החדשה שתיאודוסיוס זיהה עם שכם העתיקה. עוד שני אתרים שתיאודוסיוס הזכיר בסביבות שכם, הבאר שחפר יעקב ומקום עצמות יוסף, מופיעים על-גבי המפה: 'מעיין-יעקב' ו'[מקום] יוסף'.³³

מסלול המסע השלישי עובר בחלקו באזורים אשר תיאורם בפסיפס נשחת. למרבה המזל, רוב התחנות נשתמרו ולו גם באופן פראגמנטארי. בולטת בחסרונה התחנה הראשונה – הר-בוצנה, מקום מלחמת דוד בגלית. ייתכן שהמקום תואר אך נשחת, שכן יש פער בפסיפס ממזרח לשוכה, שלידה לפי המקרא נערך הקרב. אך יותר סביר להניח שאמנם האמן ממידבא החסיר עצם גיאוגרפי זה (שאינו נזכר בשום מקור אחר, אלא אצל תיאודוסיוס). יתר התחנות נשתמרו כולן: העיר אלבתרופוליס נראית בחלקה, אך הכתובת נהרסה; הכנסייה ליד קבר-זכריה, סמוך לבית-זכריה, מתוארת בכל הדרה. חלק מן העיר אשקלון וחלק מן הכתובת מופיעים על-גבי קטע מבודד שנשתמר; מתיאור עזה נשתמר החצי הדרומי וחצי מן הכתובת; מערב לה מתוארת מאיומס, אך אנתידון שנמצאה בין אשקלון ועזה נהרסה. משמה של רפיח נשתמרו שלוש האותיות הראשונות; מן התיאור של ביתוליה נשתמרה הכתובת 'ביתוליון' ולידה הכתובת 'גבול אגיפסוס [מצרים] ופלסטינה'.

המסע הרביעי – מירושלים דרך חוף-הים לגליל – נעדר ברובו מן המפה, ורק החלק הראשון הקרוב לירושלים נשתמר. תחנה ראשונה היא שילה, שבה היה לפנים ארון-הברית. מפת מידבא מציינת את שילה, אמנם במיקום גיאוגרפי נכון, שלא כתיאודוסיוס,³⁴ בצירוף כותרת זהה: 'שילה

30 דיון מפורט ראה: אבי-יונה, 7; צילומים: דונר וקיפרס, לוחות 12, 98.

31 צילומים: דונר וקיפרס, לוחות 10, 98.

32 אבי-יונה, 43; צילומים: דונר וקיפרס, לוחות 24, 111.

33 אבי-יונה, 32, 34-35; צילומים: דונר וקיפרס, לוחות 23, 111.

34 על הבלבול שחל בויהוי שילה ועל כך שלמעשה מתוארת כאן התחנה של קרית-יערים, ליד אברגוש של היום, ראה לעיל, הערה 6.

ובה לפנים הארון.³⁵ מכאן תיאודוסיוס עובר לאמאוס היא ניקופוליס. מפת מידבא מציירת את ניקופוליס בהרחבה, אך מסתפקת בכותרת קצרה: ניקופוליס.³⁶ התחנה הבאה היא דיוספוליס, שאף אותה המפה מתארת בציוור מפורט,³⁷ ואף מוסיפה בכותרת את הזיהוי עם לידיאה, היא לוד. חלקן הצפוני של ציוור דיוספוליס וכל דרך ההמשך של המסע נשחתו לחלוטין והם נעדרים מן המפה. המסע החמישי, לחברון, נשתמר ברובו: תיאודוסיוס המדלג, מסיבות בלתי-ברורות על בית-לחם (אל-נכון ביקש לכללה בין המקומות שסביב ירושלים, אלא שהקטע נעלם), נעצר במעיין שליד בית-צור, 'שם אדוננו פיליפוס טבל את הסריס'. מפת מידבא מציגה את המעיין בציוור ובכתובת דומה.³⁸ מכאן מגיע תיאודוסיוס לטרכינתוס (האלה), היא אלון-ממרא. מאלון-ממרא למערת-המכפלה, מקום קברי-האבות, וממנה דרך שני מילים לחברון (!). ההפרדה בין מערת-המכפלה וחברון אינה ברורה, וקשה להבין את מקור הטעות של תיאודוסיוס. במפת מידבא קטע זה שמור רק בחלקו. אלון-ממרא מתואר ומעליו כתובת, 'אלון ממרא'. בסמוך לאלון מצפון מתוארת כנסיית ממרא והכתובת: 'ארבע?' היא גם [טר]כינתוס'.³⁹ חברון ומערת-המכפלה נעדרים מן המפה.

כהשלמה נוכל להביא גם הפראגמנט של הפסיפס שפרסם ז'רמה-דיראן והשלים קלרמון גאנו: 'צרפתה הוא כפר גדול שם קם לתחייה הילד באותו היום'.⁴⁰ בפסקה 23 מרחיב גם תיאודוסיוס באותו עניין.

התשובה לשאלה שניסחנו למעלה, אם כל המקומות והתיאורים שתיאודוסיוס הביא נזכרים גם במפת מידבא, זוכה לפיכך לתשובה חיובית כמעט מוחלטת. אותם אתרים ספורים אשר תיאודוסיוס מזכיר והם אינם מצוינים במפה, דוגמת בית-רחב במקום מעיין-אלישע או שדה האדון שבגלגל הם מונומנטים המצויים בתוך יישובים או בסמוך להם. רק במקרה אחד נעדרת תחנת-דרך מרמזים מן המפה — זהו הר-בוצנה, מקום נצחון דוד על גלית — ואף הוא אינו יישוב אלא עצם גיאוגרפי. במקרים לא מעטים הכותרת הנלווית לתיאור היישוב על-גבי מפת מידבא נראית כמעט כנוסח יווני מדויק של הטקסט הלאטיני שמביא תיאודוסיוס. במקומות אחרים המקבילה במפת מידבא אינה בכתובת אלא בציוור, דוגמת מזבח שתיים-עשרה האבנים בגלגל, כנסיית גיאורגיוס בלוד, המבנה על קברי-זכריה וכו'.

המקור המשותף לשני החיבורים — המילולי והגראפי — הוא מפת הצליינים של ארץ-ישראל. את תכונותיה של מפה זו אפשר לשחזר על-פי תכונות המאפיינות את שני המקורות גם יחד. היא מנתה יישובים ומעליהם כתובות שכללו לעתים לא רק את השם אלא אף את זיהויו המקראי ואת המסורת הקשורה בו. לעתים, דוגמת הכתובות שבמידבא, כללה מפת הצליינים, קרוב לוודאי,

35 אבייונה, 31; דונר וקיפרס, לוחות 13, 111 (אלא שהפסיפס במקום זה נחכהה ורק בקושי אפשר להבחין בפרטים).

36 אבייונה, מס' 74; דונר וקיפרס, לוחות 26, 113.

37 אבייונה, מס' 62; דונר וקיפרס, לוחות 27, 112. את זכרו של גיאורגיוס הקדוש ופולחנו בלוד, שתיאודוסיוס מביא, מציינת המפה על-ידי תיאור הכנסייה המפוארת של גיאורגיוס; וראה הדין אצל אבייונה.

38 אבייונה, מס' 81; דונר וקיפרס, לוחות 33, 118.

39 אבייונה, מס' 82-83; דונר וקיפרס, לוחות 33, 118.

40 דין ומראייה-מקומות ראה: אבייונה, 147.

[ארבע]

אלון מקרא

היא גם [הב]רסנה

(ציון) סיליפוט הקרוי

אמרים ששם

קאמראקיס המרים

[גחלת] יהודה

ציון של

(ציון) של

ציון של

(א) אנה

(ציון) המזרים

אשכול

גם כותרות ופסוקים של אזורים נרחבים, בעיקר נחלות-השבטים.⁴¹ בין היישובים מנתה המפה את מרחקי-הדרך במילים. מפת המקור היתה מפורטת יותר ממה שמעלה השחזור על-פי תיאודוסיוס (ציור 1). היא כללה נוסף על תחנות הצליינים העיקריות, גם תחנות-דרך לשמן. אחרת אין להבין מניין באו לאמן ממידבא מקומות חסרי-משמעות, אף חסרי שם, דוגמת 'המיל' הרביעי' או 'המיל' התשיעי' על הדרכים היורדות מירושלים.

מפת המקור הגבילה עצמה לתחומי ארץ-ישראל ואלה היו מיוזג של תחומי פלסטינה הביזאנטית עם תחומי ארץ-ישראל המקראית-המסורתית.

בדרום-מערב העיר ביתוליון, היא הציגה הגדול היחיד המופיע על-גבי מפת מידבא, מהווה קצה גבול גם לתיאורו של תיאודוסיוס. אין ספק שזה היה גבול ארץ-ישראל במפת המקור. בצפון-מזרח רשאים אנו, קרוב לוודאי, לשחזר את גבול מפת המקור, על-פי תיאור תיאודוסיוס בפניאס — היא הסמוכה לדרך, גבול הצפון המסורתי.

שני המקורות שותפים בהעמדת ירושלים במרכז הארץ. על-פי תיאודוסיוס מתחילים בירושלים קווי כל המסעות. האמן ממידבא נותן לכך ביטוי גראפי כאשר מיקם את ירושלים במרכז הגיאומטרי של המפה. רשאים אנו לשער שגם מפת המקור היתה מעוצבת בדומה לכך.

כבר ציינו למעלה שמפת המקור היתה מפורטת בהרבה ממה שמתקבל מן השחזור על-פי תיאודוסיוס, ושהאמן ממידבא דלה מתוכה יישובים רבים יותר. תיאודוסיוס אף נמנע מציין דרכי-רוחב ודרכי-חיבור בין הצירים העיקריים. כך במקרים אחדים הוא מציין סעיפי-דרך וסוטים מן המסלול העיקרי, כמו למשל קנה מדיוקסריה, או מעיין-אלישע מיריחו. דרך-האורך עצמה אינה תמיד הדרך הנכונה על-פי הטופוגרפיה. מוזרה היא הפנייה לקבר-זכריה אחרי אלבתרופוליס בדרך לאשקלון; הפנייה לשומרון בדרך שכם-בית-שאן; ובעיקר ההליכה לנצרת והר-תבור דרך חוף-הים ולא דרך השומרון. בכל המקרים האלה אפשר להסביר את התופעה בכך שתיאודוסיוס נמנע מלסכך את תיאוריו בסעיפים משניים ועל כן לא נרתע מהארכת המסע, שממילא תוכנן לא על-פי היעילות, אלא על-פי ערכם של האתרים. במקרה האחרון נמנע תיאודוסיוס מהעברת הדרך לגליל התחתון בשומרון מאחר שזו, דרך השומרון, כבר שימשה אותו פעם אחרת בתיאור המסע לבית-שאן ולנצרת ולא היה זה ממנהגו לחזור על אותו קטע-הדרך פעמיים בשני מסעות שונים. האמן ממידבא, שמקורותיו ודרך-עבודתו ראויים לדיון מיוחד, מצא במפת הצליינים שלד עיקרי, עליו הוסיף נתונים מכמה מקורות שונים, חלקם מפות חלקם ידע שבעל-פה. על הסוג האחרון יש למנות, קרוב לוודאי, את היישובים במואב, באדום (ובערה?) המתוארים במפה בפירוט יחסי והיו ללא-ספק מוכרים לאנשי מידבא. גם את הפירוט המרשים של ערים וכפרים בעמק-החוף

41 פעמיים נזכר בספרות השער המזרחי של ירושלים שעל מקומו נבנה לימים 'שער-האריות' בשם 'שער-בנימין'. לראשונה אצל תיאודוסיוס, בפסקה 1, CCSL, p. 116, ובשנייה בידי אדמנאוס, מפי ארקולפוס, *Ada-mnanus, De Locis Sanctis I*, 1.3; CCSL, 175 (1965), p. 185. מקורו של השם הארכאי אינו ברור, אך לא ידוע על שם מקובל אחר של השער, שהיה סמוך לכנסיית הפרובתיקה. דומה שאם נשחזר את מפת המקור באופן שהכתובת 'נחלת בנימין' היתה כתובה ליד שער זה מבחון (והשווה הציור במפת מידבא, דונר וקיפרס, לחות 24, 79) נוכל להבין את מקור השם. באין ידיעות על שם מקובל אחר העניק תיאודוסיוס לשער את השם 'שער-בנימין' על-פי הכתובת הסמוכה לשער מבחון. מכאן עבר השם גם אל חיבור של אדמנאוס.

1. מפת הצליינים של ארץ-ישראל משוחזרת על-פי תיאורי תיאודוסיוס

מניאס
שם ישו ריבא
אה מריסה והיא
הקיפה את פסלו

מוצא הנרות
יור ורן (=ירדן)

7

בית צידה
מולדת פטרוס. אנדריאס
ופיליפוס ובני זכרי
עליהן ישו

VI כפר נחום
II שבעת המעיינות
שם ישו טבל את השליחים
מבדלה
II מקום מרים
II טברה

V קנה שבגליל
V דוקיסריה
V מקום שמעון קנוס (המכשף)

V הר תבור
V כאן התגלה
ישו להלמידים

XXIV

סקהופוליס
מקום המרטירים של נאסילוס

קיסריה
כאן קדזלים נטבל על-ידי
פטרוס ובאן עברי מרטירים

XXX

VI סכסטיה
מקום עריפת יוחנן המטביל

III ניאפוליס
שכם (סמאריה)
מקום באר יעקב
מקום קבורת יוסף

XVIII

II יפו
שם פטרוס החיה את סביחה,
ושם הקיף הלוייתן את יונה

XII

XII דיוספוליס
מקום המרטירים
של ניאורגוס

XII

IX אמאוס
שם קליאופס הכיר את ישו,
ושם עבר מרטירים

XII ירושלים
בית צידה (בית אל)
מקום חלוס יעקב
גלגל
מוזבן שהיט
עשרה האבנים
עשרה האדון
עשרה האדון
מעיין אלישע
בית רחב
מקום הטבילה
אשת לוט

XVIII

VIII ירושלים
שם חנה הארון
שילה (קרית יערים)

XV

VI קבר זכריה
XIV יזר בתגה
מקום מלחמת
רוד כגלית

XV

II מעין פיליפוס
אלבחרופוליס

II

IV אלון ממרא - טרבינתוס
מערות המכפלה - קברי האבות
חביון מקום מלכות דוד

II

XX אשקלון

XXII אמרדיון

XXII מאירסה

XXIV עזה

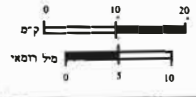
XII רפיח

XXIV ביתוליה

מקום נצחון יהודית על הלופרנס

ירדן

ים המוות

הדרומי-המערבי ובנגב המערבי סביר אולי לפרש כפרי היכרות אישית של האמן או של מדריכו. תיאור מצרים ודלתת-הנילוס נמצא לאמן, קרוב לוודאי, על-גבי מפה של מצרים. כמה מערי הארץ שהשתמרו במפת מידבא מתוארות בפירוט רב יותר: ירושלים, ניאפוליס, דיוספוליס, אלבתרופוליס, אשדוד, יבנה, אשקלון, עזה, פלוסיון וכרך-מואב. הערים נראות מעוצבות באופן אינדיבידואלי ואפשר לזהות בחלקן מבנים ממשיים: למשל כנסיית אבדוקסיה בעזה, כנסיית גיאורגיוס בדיוספוליס ועוד. מחקרים רבים הראו את מידת האותנטיות הרבה של תיאור ירושלים.⁴² אין אנו יודעים אם היו נגד עיני האמן מפות סכמאטיות או תיאורים בכתב כלשהם, או שמא תיאר את הערים כפי יכולתו: מה שהכיר תיאר בצורה מהימנה וביתר המקרים הסתפק בתיאור קונבנציונאלי של חומות, שערים ורחובות-עמודים, תוך כדי מה שפָּלַל בכל עיר ועיר את המבנים העיקריים שעל קיומם ידע: בין אם היו אלה מונומנטים אזרחיים, בין אם היו כנסיות.

לפחות לגבי ירושלים מאמינים אנו שהיה בידי האמן ממידבא תרשים או מפה של העיר. מאמינים אנו גם שהיה תרשים או מפה של העיר נגד עיני תיאודוסיוס. אך בניגוד למה שראינו בשאר חלקי הארץ, אין הדמיון שורר אלא באופן כללי ביותר בין תיאור ירושלים אצל תיאודוסיוס לבין זה שבמפת מידבא ואין להאמין שגם במקרה זה עבדו שני המחברים על-פי מקור משותף. את מהותה של מפת העיר ששימשה כמקור לתיאודוסיוס לבדו מבקשים אנו לברר להלן.

מפת ירושלים שהיתה בידי תיאודוסיוס⁴³

תיאור ירושלים (פסקות 7–11) הוא כאמור חטיבה לעצמה. זהו תיאור מקוצר למדי בו מצוינו כמה מן האתרים החשובים ביותר ולצדם כמה עניינים מרכזיים פחות ומסורות בעלות חשיבות משנית. כשם שציין תיאודוסיוס את מרחקיהם של האתרים החשובים שבסביבות ירושלים מן העיר, כגון הרה-הזיתים ובית-עניה, כך הוא משתדל להביא בפני קוראיו מרחקים בין מונומנט למונומנט בתוך העיר פנימה. ואכן רוב המונומנטים שהוא מספר עליהם מופיעים עם ציוני מרחק זה מזה: הקבר הקדוש, הקלנריה (היא סלע הגולגותה), 'גולגותה' (שם שהוא נותן בטעות למקום מציאת הצלב), כנסיית ציון, בית-כיפא הוא כנסיית פטרוס (גליקנטה), הפרטוריום של פילאטוס הוא כנסיית סט. סופיה ('החכמה הקדושה'), הבור אליו הושלך ירמיהו, בריכת-השילוח וכנסיית הפרובתיקה. אין נזכרים צריח המקדש (פינת הרה-הבית) והמנזר החתום של הנוזרות (כאמור, אולי בחללים של

42 וראה: אבייונה, 52–53, ושם ביבליוגרפיה. וכן הביבליוגרפיה הכללית אצל: דונר וקיפרס, עמ' xvi-xi; יש להוסיף לעניין ירושלים: R.T. O'callaghan, 'Madaba (carte de)', *Dictionnaire de la Bible, supplement*, V, Paris 1957, pp. 656–657; J.T. Milik, 'La topographie de Jérusalem vers la fin de l'époque byzantine', *Mélanges de l'université Saint Joseph de Beyrouth*, XXXVII (1960–1961), pp. 127–189; I. Ehrensperger-Katz, 'Les représentations des villes fortifiées dans l'art paléochretien et leur dérivées byzantines', *Cahiers Archéologiques*, XIX (1969), pp. 1–27; Y. Tsafir, 'Jerusalem (art.)', *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, III, Stuttgart 1975, cols. 575–588. וכן: צפרי, 'ציון' — הגבעה הדרומית מערבית ומקומה בהתפתחות העיר ירושלים בתקופה הביזאנטית', עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ה, עמ' 331–343.

43 נושא זה נדון לראשונה, בצורה מצומצמת על-ידי: צפרי, שם, עמ' 143–149.

אורות-שלמה).⁴⁴ כמו כן לא נמדד מרחקם של המונומנטים הסמוכים לחומות-העיר מבחוץ: כנסיית סטפנוס מצפון לשער-סטפנוס והמבנים בעמק-יהושפט. זו טבלת המרחקים:⁴⁵

מקבר-ישו עד הגולגותה	15 פאסוס	בערך 22.5 מ' ⁴⁶
מן הגולגותה ועד מקום מציאת הצלב	15 פאסוס	בערך 22.5 מ'
ממקום מציאת הצלב עד כנסיית ציון	200 פאסוס	בערך 300 מ'
מכנסיית ציון עד בית-כיפא (פטרס גליקנטה)	50 פאסוס, פחות או יותר	בערך 75 מ'
מבית-כיפא עד הפרטוריום (סט. סופיה),		
לידה לפי הכתוב מצוי בור-ירמיהו	100 פאסוס, פחות או יותר	בערך 150 מ'
מכנסיית השילוח עד בור-ירמיהו	100 פאסוס	בערך 150 מ'
מבית-פילאטוס עד בריכת-הפרובתיקה	100 פאסוס	בערך 150 מ'

מרחקים אלה אינם ריאליים. הטעויות בתוך מכלול כנסיית הקבר הן קלות-ביחס, אך ההפרשים בין הכתוב לבין המציאות בין המונומנטים האחרים הוא רב ביותר. בין מקום מציאת הצלב וכנסיית ציון המרחק הריאלי הוא כ-700 מ' ואילו תיאודוסיוס מונה כ-300 מ'. בין כנסיית ציון ובית-כיפא (כנסיית פטרס) יש כ-300 מ', ואילו תיאודוסיוס מונה כ-75 מ'. בין כנסיית פטרס לפרטוריום, שמקומו אינו ברור אך יש להניח שהיה מצוי בתוך העיר, סמוך לשער-האשפות של ימינו,⁴⁷ מונה המחבר כ-150 מ', בעוד שיש לשחזר את המרחק הריאלי כדי 600 מ'. בין בור-ירמיהו הסמוך לכנסייה זו ובריכת-השילוח, מרחק שיש לשחזרו כדי 650 מ', מונה תיאודוסיוס כ-150 מ'. בין הפרטוריום וכנסיית הפרובתיקה, מרחק שיש להעריכו כדי 600 מ', מונה המחבר כ-150 מ'. נסיונות אחדים נעשו לפתור את אי-הדיוקים, לפחות באופן חלקי, בעזרת הטענה שחלו שיבושי העתקה בספרות הרומיות המציינות את המרחקים.⁴⁸ טענות אלו אינן עומדות במבחן, כיוון שהן מחייבות להניח שלא רק חל חילוף בספרות, אלא גם שוננו מספרים בני שתיים או שלוש ספרות למספרים בני ספרה אחת ולהיפך. ואילו עיון בגרסאות השונות בכתב-היד מראה שדווקא במספרי הפאסוס אין כמעט חילוק בין הגוסחים וכולם גורסים מרחקים דומים.

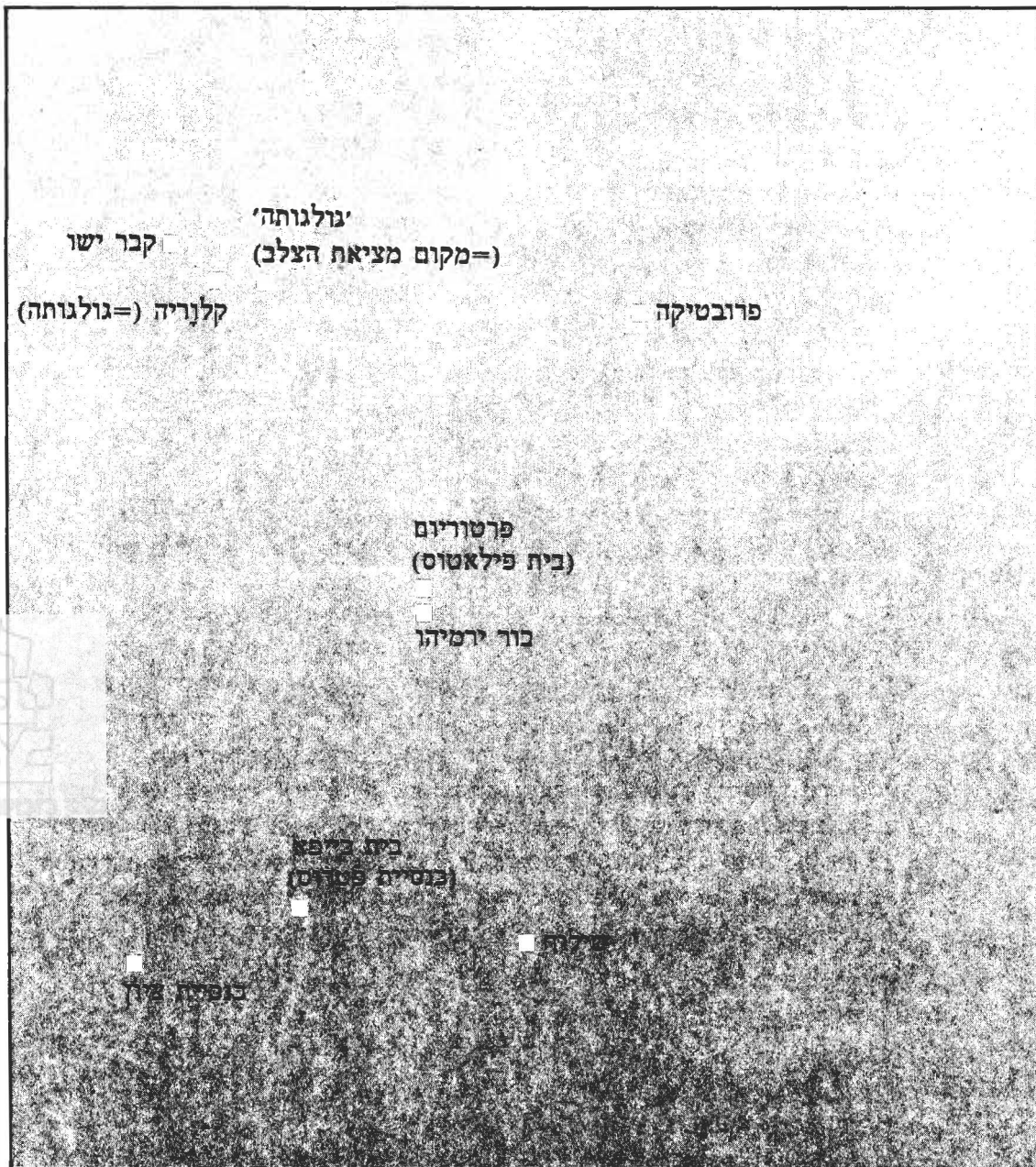
44 ראה לעיל עמ' 64 והערה 11.

45 להלן יופיעו השמות בקיצור ועל-פי הזיהוי הנכון. וראה על כך לעיל, וכן בעמ' 64.

46 לצורך נוחות החישובים – עוגל מ-1.48 פאסוס מ' ל-1.50 מ'.

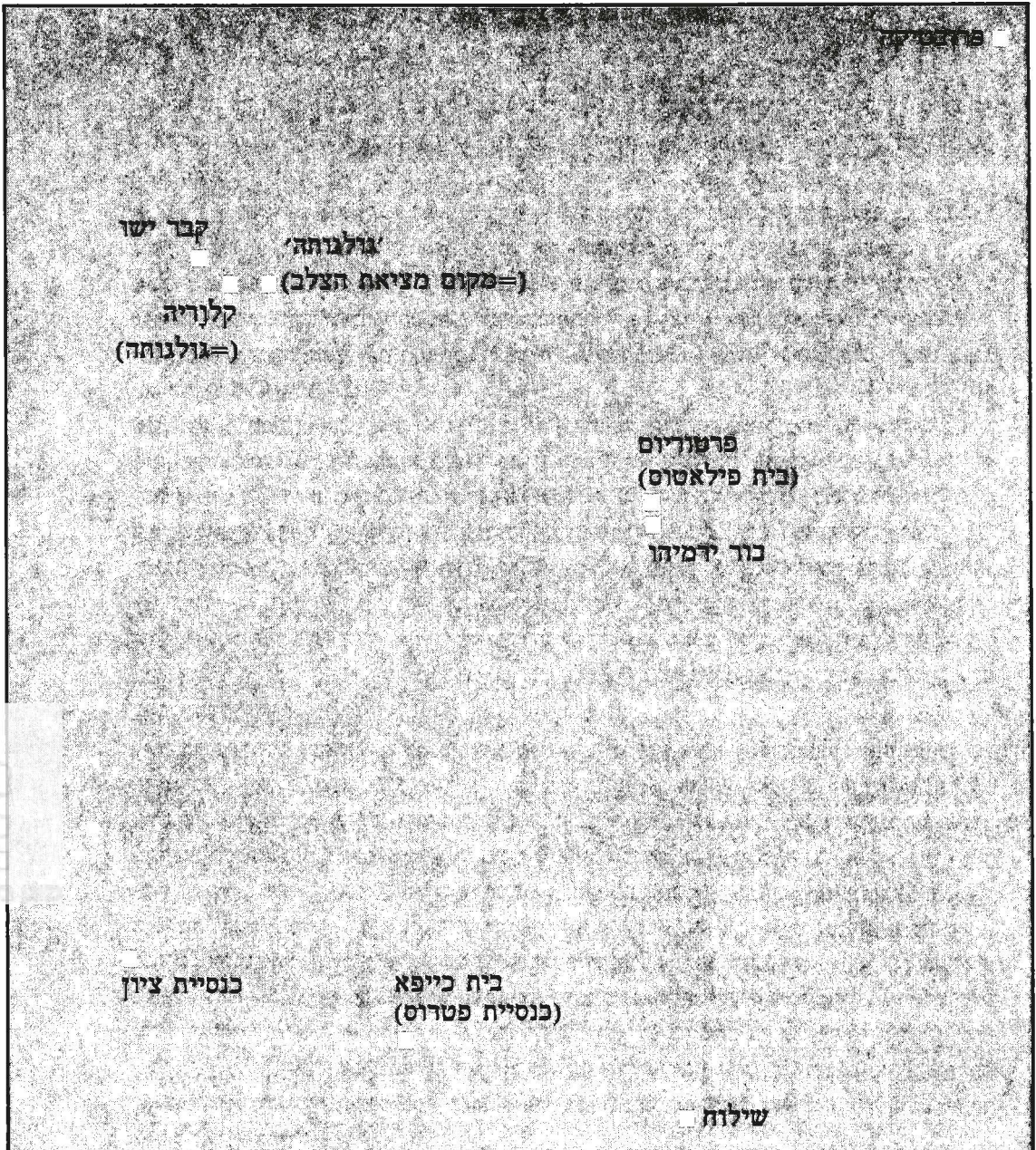
47 ראה על כך: צפרי, 'שערי ירושלים בתיאור מוקדסי – הצעת זיהוי חדשה', קתדרה, 8 (תמוז תשל"ח), עמ' 155–147; נוסח אנגלי: *Israel Exploration Journal*, XXVII (1977), pp. 152–161.

48 ראה, למשל: J. Germer-Durand, 'La maison de Caiphe et L'église Saint Pierre a Jérusalem', *Revue biblique*, XXIII (1914), pp. 76–77; Vincent H. & F.M. Abel, *Jérusalem II – Jérusalem nouvelle*, Paris 1914–1926, p. 484; E. Power, 'The Church of St. Peter at Jerusalem', *Biblica*, IX (1928), pp. 179–181; idem, 'The House of Caiphas and the Church of St. Peter', *ibid.*, X (1929), pp. 293–295.

2. מפת האתרים בירושלים: המיקום משוחזר על-פי תיאורי תיאודוסיוס בקנה-מידה של 1:2960 (1 ס"מ=20 פאסוס)

כאמור, אין אפשרות לדעת במדויק את המרחק הריאלי של מקומות מסוימים מן הפרטוריום ובור-ירמיהו, שהרי מקומם ידוע לנו רק דרך השערה ותיתכן תזווה של כמה עשרות מטרים לכאן או לכאן. מלכתחילה גם רשאים אנו להעלות את השאלה, אם נמדדו המרחקים בקו-אוויר, או שמא לפי מרחק-הליכה ריאליים. אם ניקח, למשל, את המרחק שבין הפרטוריום והפרובטיקה נמצא

3. מפת האתרים בירושלים. האתרים מסודרים במקומם הריאלי על-פי קנה-מידה של 1:7000

שהפינה הצפונית-המערבית של הר-הבית, אשר במדידה בקראוויר אינה באה לידי ביטוי, מחייבת הארכה ניכרת של מרחק-ההליכה על-פני הקרקע. אפילו במקומות בהם רשאים אנו, כניכול, לצפות לדיוק רב יותר, למשל בהערכת המרחקים הקצרים בתוך מכלול כנסיית הקבר עצמה, אין ציפייתנו באה על סיפוקה. לעומת המרחק הריאלי של כ-35 מ' בקירוב המפרידים בין הקבר

הגולגותה ובינה לבין המקום המסורתי של מציאת הצלב, מציין תיאודוסיוס מרחק של כ-22 מ' בלבד. אף-על-פי-כן היחס כאן בין התיאור לבין המרחק הממשי הוא נוח יותר (כ-1:1.6) מאשר היחס הדומה במרחק בין הצלב וציון (2.3:1) או 4:1 ויותר בשאר המקרים. אין ספק, לדעתנו, שגם בתיאור המבנים בתוך ירושלים עשה תיאודוסיוס שימוש במפה שהיתה נגד עיניו. היתה זו מפה עירונית אשר ציינה את המונומנטים העיקריים בעיר שעולי-הרגל היו מעוניינים בהם. עצמים גיאוגרפיים או ארכיטקטוניים גרידא, שלא היו בעלי עניין לעולי-הרגל נעדרו ממפה זו, כשם שנעדרו ממפת מידבא המאוחרת — ראש-וראשון בהם הוא הרה-הבית. על כן נבצר מתיאודוסיוס למקם את המרחק של צריח המקדש (pinna templi) הנזכר בטקסט, או מקום מנזר הנזירות החתום.

בתוך העיר נמנע צייר המפה מלציין מרחקים, שהרי היה זה עניין נעדר חשיבות מעשית. תיאודוסיוס ניסה למען השלמות ללמוד את המרחקים על-פי המפה שהיתה בידו בלי שידע את קנה-המידה על-פיו חוברת המפה. יש לשער שהמונומנטים העיקריים צוינו במפת המקור בעזרת ציור של מבנה כנסייה, או סימון אחר (בדומה לציוני המבנים על-גבי טבלת פויטינגר הקדומה, וכפי שמקובל במפות תיירים עד ימינו). אולי ניסה תיאודוסיוס ללמוד את קנה-המידה על-פי מה שמדד את אורכה של כנסייה מסוימת על-גבי הציור (אשר ידע או שיער את אורכה) וחילק את החרחיקה שבין המונומנטים באורך זה. אך מטבע הדברים ציורו המונומנטים בחוסר פרופורציה והיו גדולים במידה רבה על-גבי המפה מן הראוי על-פי גודלם הממשי. אולי זו הסיבה לכך שתיאודוסיוס טעה בקנה-המידה והגיע למרחקים קטנים בהרבה מן האמת.

לשם בדיקתה של הנחה זו ולשם שחזורה של אותה מפה שהיתה מצויה, לפי דעתנו, בידו של תיאודוסיוס ניסינו למקם את האתרים השונים בקנה-מידה שבחרנו בשרירות, לפי נחוותנו 20 פאסוס (= 29.60 מ') שווים 1 ס"מ, כלומר קנה-מידה של 1:2960. את האתרים מיקמנו בצורה מקורבת ככל האפשר למקומם האמיתי (ציור 2). מול תרשים זה העלינו על-גבי תרשים שני (ציור 3) את מקומם הריאלי של האתרים האמורים. בתרשים זה, בחרנו קו אחד שמן הנמנע לטעות בו — הקו בין מקום מציאת הצלב וכנסיית ציון — ומתחנו אותו באורך אחיד עם התרשים הקודם. קנה-המידה שנתקבל היה גדול בהרבה: כיוון שהמרחק הריאלי הוא כ-700 מ' — כל ס"מ בתרשים השני שווה 70 מ', או 1:7000. בקנה-מידה זה מיקמנו את האתרים, שרובם (להוציא הפרטוריום ובור-ירמיהו) ניתנים לאיתור מדויק. התרשים השני הוא לפיכך מפה עירונית מדויקת בקנה מידה של 1:7000. הקירבה שבין שני התרשימים בולטת לעין ודומני שיש בה משום הוכחה חותכת שאמנם תיאודוסיוס קבע את המרחקים (האויריים) על-פי מפת-עיר שהיתה בידו, אלא שטעה בבחירת קנה-המידה.

יחד עם זאת ניפר גם שוני בין התרשימים, ועולה שלא היתה המפה שבידי תיאודוסיוס מדויקת לחלוטין בפרטים. אך דומה שמן הנמנע להעלות על הדעת שהיה מישוהו בתקופה העתיקה העשוי לצייר מפת-עיר מדויקת כלשהי, בלי שעמדו בידו אמצעי המיפוי המצויים בידי הכרטוגרפים בימינו. במיוחד קורבו למרכזו אצל תיאודוסיוס ובמפת המקור, אולי מטעמים מעשיים של צמצום פורמאט המפה, האתרים החרויים בריחוקם באופן יחסי: שילוח וכנסיית הפרובותיקה. קהל צרכניה של מפת-עיר זו, הצליינים, אף לא הקנו חשיבות מלכתחילה לדיוקה של המפה, ובלבד שיישתמרו בה הפרופורציה הכללית, הכיוונים והמרחקים המקורבים וניתן יהיה לתכנן על-פיה מסע צליינות

בין האתרים הקדושים בתחום העיר. אי-דיוקים מסוימים במדידה ייתכן אף שנבעו מן העובדה שצוינה למעלה, שהכנסיות צוירו על-גבי המפה כמבנים של ממש ובקנה-מידה מוגדל. בעת המדידה ייתכן שתיאודוסיוס מדד עד קצהו האחד של המבנה, אך המשיך את המדידה מקצהו האחר, הנגדי. על כך מעיד התיאור של הפרטורים ובור-ירמיהו הסמוכים. מן השילוח נמדד המרחק עד בור-ירמיהו, אך מכאן צפונה לכיוון הפרובתיקה נמדד המרחק מבית-פילאטוס (הפרטורים). מסתבר ששני האתרים היו צמודים זה לזה על-גבי המפה, עד שלא היתה אפשרות אחרת בידי תיאודוסיוס אלא לנקוט דרך מדידה זו. כך נחסכו מן המדידה של תיאודוסיוס, שלא בצדק, מרחקים לא מבוטלים.

אין אנו יודעים מניין נמצאו לתיאודוסיוס מרחקי האתרים המצויים בסמוך לירושלים (פסקה 6). המרחקים נמנים במילים רומיים על-פי השיטה המאפיינת את מפת הצליינים הכללית של ארץ-ישראל. ייתכן, לפיכך, שמרחקים אלה נשאבו מן המפה הכללית שתיארנו למעלה. מאידך, מצויים כל האתרים הללו במרחק-הליכה קצר מן העיר; הרחוק בהם הוא ענתות, מהלך 6 מילים. הביקור באתרים אלה אינו משולב במסעות הצליינות הארוכים שתוארו למעלה ואין ספק שרוב הצליינים באו למקומות אלה מירושלים וחזרו אל העיר באותו יום עצמו. בחלקם, דוגמת הרהזיתים ואתריו, היו אלה מקומות שנחשבו כחלק אורגאני של העיר והיו משולבים בליתורגיה של כנסיית ירושלים.

מכאן עולה שאולי יש להעדיף הנחה אחרת, שמפת ירושלים אשר תיאודוסיוס החזיק כללה בשוליה, מחוץ לחומות-העיר, גם מקומות אחדים שהביקור בהם נחשב חלק מן הביקור בעיר ולא חייב היערכות ארגונית מיוחדת. כאן הסתפק מחבר המפה בציון כללי של הכיוון, ואת מרחק המילים אל אותם המקומות ציין בקפרות רומיות.

כמה מן המקומות הללו נעדרים ממפת מידבא. אלה הם ברובם האתרים שבסביבות הרהזיתים ממזרח לעיר. סביר להניח שבחלקם היו מצוינים על-גבי הפסיפס, אלא שחלק זה של הפסיפס שממזרח לירושלים נשחת. אבל לפחות באשר למקום אלישבע אם יוחנן המטביל, שהראוהו ללא-ספק בעין-כרם, אין הנימוק שהעלינו למעלה תופס, שהרי מקום זה מצוי ממערב לירושלים. דומה שגם עובדה זו מחזקת את הנחתנו שהמקומות הסמוכים לירושלים נודעו לתיאודוסיוס מן המפה השנייה, היא מפת-העיר, ולא מן המפה הראשונה, המפה הכללית של ארץ-ישראל. כבר ציינו למעלה⁴⁹ שמפה שנייה זו, המפה העירונית של ירושלים וסביבתה הקרובה אשר החזיק תיאודוסיוס, אינה אותה מפה שעמדה נגד עיני האמן ממידבא, כפי שעמדה נגד עיניו מפת הצליינים הכללית. בכך מוצאים אנו הסבר להיעדרות התמוהה והיוצאת מן הכלל כביכול של מקום אלישבע ממפת הפסיפס של מידבא.